

ARTYKUŁY RECENZYJNE

GRAŻYNA LICHONCZAK-NUREK

(Kraków)

MONOGRAFIA BRONOWICKIEJ NEKROPOLII

Karolina Grodziska, *Cmentarz na Pasterniku*, Kraków 2019, s. 123

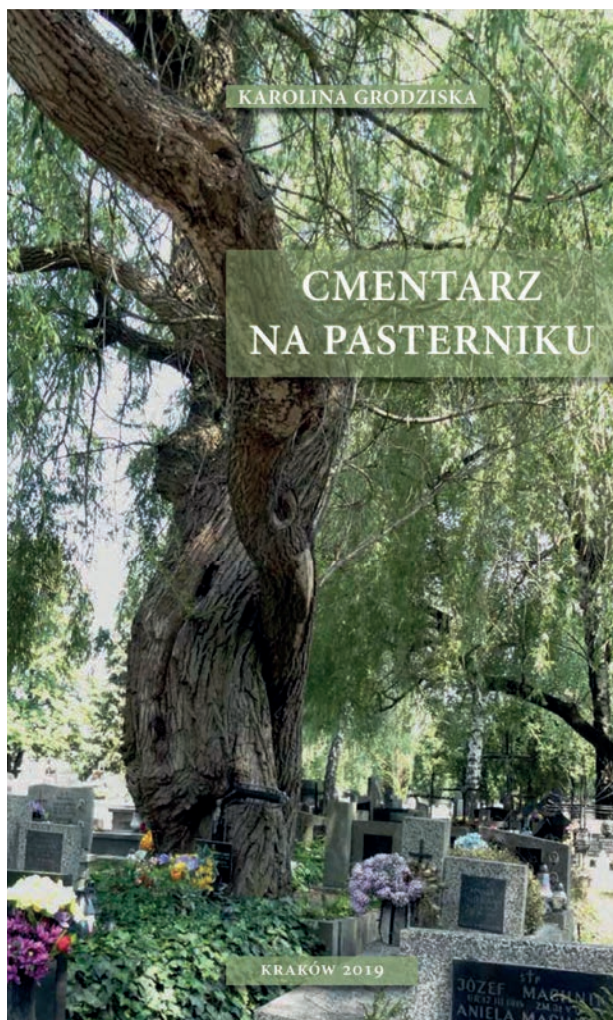
W 2019 roku ukazała się kolejna książka Karoliny Grodziskiej, autorki licznych cennych publikacji o polskich nekropoliach w kraju¹ i za granicą². Jest to monograficzne opracowanie cmentarza podkrakowskich niegdyś wsi: Bronowic Wielkich i Bronowic Małych³. Nekropolia ta w powszechnej świadomości krakowian funkcjonuje jako cmentarz na Pasterniku i taki też tytuł nosi wydana nakładem autorki publikacja. Jej zapowiedzią był, wcześniejszy o rok, artykuł Karoliny Grodziskiej zamieszczony na łamach „Rocznika Biblioteki Kraków”⁴.

¹ Karolina Grodziska, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie*, Kraków 1987; eadem, *Cmentarze Podgórze*, Kraków 1992; eadem, *Dwieście lat krakowskiej nekropolii*, „Krakowska Teka Konserwatorska”, T. 3: 2003, s. 11–42; eadem, *Zaduszne ścieżki. Przewodnik po cmentarzu Rakowickim*, Kraków 2003; Ks. Krzysztof Sojka, Karolina Grodziska, *Świątynia z progu wieczności. W 150-lecie kościoła Zmartwychwstania Pańskiego na cmentarzu Rakowickim 1862–2012*, Kraków 2012.

² Karolina Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, Kraków 1995; eadem, *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, t. 2, Kraków 2001; eadem, *Polskie groby na cmentarzach północnej Walii*, Kraków 2004; Karolina Grodziska, Andrzej Suchcitz, „Zostanie po nich nikły ślad...”. *Polskie groby na cmentarzach w Laxton Hall, Pitsford Hall, Fawley Court i Henley-on-Thames*, Kraków 2007.

³ 28 maja 1941 roku rozporządzeniem Generalnego Gubernatora Hansa Franka obie wsie włączono w obręb gminy miasta Krakowa jako dzielnice katastralne: XXXV – Bronowice Małe, XXXVI – Bronowice Wielkie (zob.: Janusz Tadeusz Nowak, *Wielki Kraków – wielkie szanse 1910–2010*, Kraków 2010, s. 113).

⁴ Karolina Grodziska, *Cmentarz na Pasterniku. W 110. rocznicę jego utworzenia*, „Rocznik Biblioteki Kraków”, T. 2: 2018, s. 43–61.

We wstępie do omawianej monografii profesor Stanisław Waltoś napisał: „Książek zgłębiających tematykę cmentarzy ma Karolina Grodziska w swoim dorobku już kilkanaście – wszystkie są znakomicie udokumentowane, oparte na rzetelnych

badaniach archiwalnych i równie sumiennym zapoznaniu się z opisywanymi nekropoliami⁵. Nie inaczej jest i w przypadku tej publikacji, która ukazała się w 110. rocznicę powstania bronowickiego cmentarza.

Na tej niewielkiej nekropolii – co ukazuje zamieszczony w książce *Orientacyjny plan Cmentarza*⁶ – spoczywa bardzo wiele osób, które w znaczący sposób wpisały się w dzieje nauki, sztuki i kultury Krakowa i Polski. Obszerny ich wykaz, obejmujący 384 nazwiska, uzupełniony o daty życia, podstawowe dane biograficzne, niekiedy znacznie poszerzone, wraz z dokładną lokalizacją grobu, zamyka omawianą publikację⁷. Skromne rozmiary książki pozwoliły autorce na bliższe przedstawienie tylko niektórych z pochowanych tu osób. W wielu przypadkach mogiły zostały opatrzone jedynie tabliczkami z imieniem, nazwiskiem i datami życia zmarłego. Dopiero czasochłonna i pogłębiona kwerenda pozwoliłaby listę tę z pewnością istotnie wydłużyć. Przykładem może tu być spoczywający na Pasterniku Józef Woszczyzna (1933–1990), znany krakowski kinooperator w kinach „Sztuka”, „Kijów” i „Mikro”. Przez wiele lat związany był z krakowskim środowiskiem filmowym, współorganizował festiwale filmowe i aktywnie uczestniczył w działaniach Dyskusyjnego Klubu Filmowego. Tych informacji próżno jednak szukać na nagrobnej inskrypcji. Takich mogił jest na Pasterniku z pewnością znacznie więcej. Należy mieć zatem nadzieję na ponowną, znacznie obszerniejszą edycję monografii tej nekropolii.

Wśród tu pogrzebanych są osoby znane z *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, goście bawiący się w bronowickiej „chacie rozśpiewanej” po ślubie poety Lucjana Rydla z Jadwigą Mikołajczykówną⁸. *Wesele* odbyło się w domu malarza i pisarza Włodzimierza Tetmajera (1861–1923), ożenionego z siostrą panny młodej Anną (1874–1954). Wyspiański uwiecznił ich w swoim dramacie jako Gospodarza i Gospodynię. Oboje spoczęli na Pasterniku, „blisko bramy, przy pięknym pomniku młodego ułana, Jana Kazimierza Tetmajera”⁹, ich dziewiętnastoletniego syna, poległego 27 lipca 1920 w bitwie z bolszewikami pod Stanisławczykiem, nieopodal Beresteczka.

Temu „młodemu ułanowi z Bronowic” Karolina Grodziska poświęciła kolejny rozdział w swej

monografii¹⁰. Przywołuje w nim dramat rodziców, najpierw na próżno oczekujących wieści, a później poszukujących ciała poległego syna. Odnalazła je niemal w cudowny sposób jedna z siostrz Jana Kazimierza w wojennej mogile w Horochowie na Ukrainie, skąd sprowadzono je do Krakowa, na miejsce wiecznego spoczynku na cmentarzu w rodzinnych Bronowicach. Autorka cytuje także fragmenty poruszających wierszy Włodzimierza dedykowanych synowi i, co szczególnie cenne, przedstawia historię tworzenia przez artystę projektu nagrobego pomnika syna. Kolejne wersje nagrobka, zachowane w zbiorach Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie wśród spuścizny rękopiśmiennej Tetmajera, pozwalają poza wszelką wątpliwością ustalić autorstwo Włodzimierza i prześledzić kolejne fazy powstawania projektu.

Poruszająca opowieść o tragicznych losach młodego Jana Kazimierza Tetmajera i cierpieniu jego bliskich to nie jedyna w tej książce historia zawiłych, a często bardzo dramatycznych, kolei życia tych, którzy spoczywają na bronowickim cmentarzu. Karolina Grodziska snuje narrację w niezwykle plastyczny i bardzo zajmujący sposób, jakby wędrówka po cmentarnych alejkach była tylko pretekstem do przywołania ludzi i przypomnienia ich spraw. Nie czyni tego po raz pierwszy, opowiadając o cmentarzu na Pasterniku. Tak było w całej serii publikacji prezentujących miejsca pochówków uczonych¹¹, ludzi teatru¹² i twórców dzieł sztuk plastycznych¹³. Szczególnie wyraźnie wrażenie takie odnosi czytelnik podczas lektury *Krakowianek zapomnianych*¹⁴. Autorka we wstępie sama ujawniła motywację, którą kierowała się w doborze bohaterów

¹⁰ Ibidem, rozdział trzeci: *Młody ułan z Bronowic*, s. 31–43.

¹¹ Karolina Grodziska, *Scientiarum decor. Cmentarz Rakowicki w tradycji Polskiej Akademii Umiejętności*, Kraków 2002; eadem, *Historiae decor. Groby historyków na cmentarzu Rakowickim 1803–2003*, „Rocznik Krakowski”, T. 69: 2003, s. 207–228.

¹² Karolina Grodziska, *Theatri decor. Groby ludzi teatru na cmentarzu Rakowickim*, Kraków 2005.

¹³ Karolina Grodziska, *Artium decor. [T. 1]. Cmentarz Rakowicki w tradycji Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie*, Kraków 2006; eadem, *Artium decor. [T. 2]. Cmentarz Salwatorski w tradycji Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie*, Kraków 2008.

¹⁴ Karolina Grodziska, współpraca Agnieszka Rudnik, *Krakowianki zapomniane. O niezwykłych paniach pochowanych na Cmentarzu Rakowickim 1803–1920*, Kraków 2011.

⁵ Stanisław Waltoś, *Garść słów tytułem wstępu*, w: Karolina Grodziska, *Cmentarz na Pasterniku*, Kraków 2019, s. 7.

⁶ K. Grodziska, *Cmentarz na Pasterniku*, op.cit., s. 9.

⁷ Ibidem, 75–116.

⁸ Zob.: ibidem, rozdział drugi: *W kręgu Wesela*, s. 23–29.

⁹ Ibidem, s. 25. Tu także fotografia płyty nagrobnej.

tej opowieści: „Przedstawiane w niniejszej książce Krakowianki wybrano według szczególnego klucza, jaki stanowi – według słów Ambrożego Grabowskiego – cmentarz Rakowicki, swoista wielka księga. Nekropolia służąca miastu z górą 200 lat stała się miejscem spoczynku wielu ciekawych pań. Wybrano spośród nich kilkadziesiąt, ukazując je w porządku chronologicznym, według dat śmierci [...]. Wszystkie omówione panie pochowane zostały na cmentarzu Rakowickim”¹⁵.

Podobnie jest i w następnych dwóch rozdziałach *Cmentarza na Pasterniku*¹⁶, gdzie przywołani zostali żołnierze kolejnych wojen i zrywów narodowych, cisi bohaterowie trudnej codzienności, zesłańcy na „niehumanitarną ziemię” z czasów II wojny światowej, na grobach których cenzura nie pozwalała odnotować tego faktu. Lektura rozdziału poświęconego artystom i uczonym¹⁷ zaskakuje mnogością nazwisk wybitnych twórców, ludzi nauki, przedstawiciele różnych kręgów inteligencji krakowskiej, często osób niezwykłych – jak chociażby Danuta Łaskawska (1923–1993) i jej męża Kazimierza Łaskawskiego (1916–1974), twórcy pierwszego na świecie pomnika ku czci pierwszego człowieka na Księżycu. Monument ten przetrwał na Bronowicach zaledwie kilka dni, usunięty przez reżimowe służby, a jego autorzy długo byli poddawani szykanom komunistycznych władz¹⁸.

¹⁵ Ibidem, s. 6.

¹⁶ K. Grodziska, *Cmentarz na Pasterniku*, op.cit., rozdział czwarty: *Biografie wojenne i wojskowe*, s. 45–51; rozdział piąty: *Artyści i uczeni*, s. 53–63.

¹⁷ Ibidem, rozdział piąty: *Artyści i uczeni*, s. 53–63.

¹⁸ Ibidem, s. 59–61. Tu także (na s. 60) zdjęcie niezachowanego pomnika.

Karolina Grodziska zwraca również uwagę, nie tylko w osobnym, ostatnim już rozdziale książki¹⁹, na cmentarne inskrypcje. Są one cennym źródłem informacji o samych zmarłych, ale również świadectwem uczuć członków ich rodzin²⁰, obyczaju towarzyszącego obrządkom pogrzebowym lub głębokiej wiary w Boże miłosierdzie i szczęście wieczne.

Nie można w omówieniu tej publikacji pominąć pięknych i wysmakowanych zdjęć autorstwa Zbigniewa Kosa, które nie tylko ułatwiają percepcję tekstu, ale także tworzą odpowiedni nastrój.

Profesor Stanisław Waltoś zakończył swój krótki wstęp do *Cmentarza na Pasterniku* słowami, pod którymi i ja chciałabym się podpisać: „Książka to wielce osobliwa. Z obiektywnej, zdaje się beznamietnej narracji Autorka często przechodzi do osobistych wspomnień o swoich znajomych i przyjaciółach spoczywających na opisywanym cmentarzu – i wówczas z historyka przemienia się w pamiętnikarkę. Niewątpliwie jest to jeszcze jeden walor książki, którą bardzo polecam Czytelnikom”²¹.

Oby zatem wkrótce doczekała się ona nowego, znacznie poszerzonego wydania...

¹⁹ Ibidem, rozdział szósty: *Inskrypcje i dekoracje*, s. 67–73.

²⁰ Np. na grobie zamordowanego w obozie koncentracyjnym Buchenwald Michała Decowskiego wdowa po nim zamieściła następujący napis: „Jakże mam uczcić Twoje imię / Jak iść za Twoim pogrzebem / Bezdomna garstko popiołu / Pomiędzy ziemią a niebem // Pamięci Michała Decowskiego zamordowanego w dniu 8 lipca 1941 / w obozie koncentracyjnym / Weimar Buchenwald” (zob.: ibidem, s. 65).

²¹ S. Waltoś, *Garść słów*, op.cit., s. 8.